## ПЕРША ЧАСТИНА

Шаліла буря цілу ніч,
І рано-досвіта з вудками
Ішов рибалка чимскоріш,
Не йшов — летів вперед думками.

Ось і ріка!.. Ще крок, ще мить,
І в воду вудку він закине...
Коли ж це дивиться — лежить
Водяничок, мала дитина.

Це хвиля винесла її
З води, з зеленої колиски,
Поклала ніжно на землі
І залишила тільки бризки.

Лежало довго немовля
І важко дихало з незвички...
Нову колисочку земля
Йому зробила із травички.

Розсунулась заслона хмар —
Брилянти-зорі засвітились,
На зорі ті, на їхній чар
Маленькі очі задивились.

І так хотілося йому
Набрать багато їх, багато,
А потім кидати в пітьму,
Щоб їх ловили мама й тато.

Заплакав хлопчик, хоч без сліз.
Іван на руки взяв дитину,
Узяв малого і відніс
В безпечне місце під калину.

Маля, відчувши враз тепло,
Немов до матері припало,
За шию міцно обняло
І так поволі задрімало.

— "Ти що їси? Ти що гам-гам?
Кушир чи жаб хапаєш в річці?
Як хочеш — хліба й сала дам,
Та страви ці не в вашій звичці.

Я знаю: требба б молочка...
Та де на березі узяти?
Хіба що вдасться на гачка
Корівку водяну піймати".

Водяничок собі дрімав,
Його крізь листя сонце гріло,
Пташиний хор йому співав,'
А листя казку шелестіло.

Іван в'язати став вудки,
Сховав приладдя все в торбину,
Зітхнув... (Сумні були думки)
На руки взяв малу дитину.

І знов прокинулось мале,
Либонь від голоду скривилось...
Ідуть. Зозуля десь кує.
Мале здивовано дивилось.

II

— Килино! Швидше йди сюди!
Оглухла, що не чуєш?
Та швидше, швидше бо іди!
— Чого ти репетуєш?

— Піймав велике щось?
Знов коропа чи щуку?
— Ні, краще щось взялось,
Піймалось просто в руку.

— Ану, Іване, покажи!
— Дивись, яка рибина!
Розкутать поможи!..
— Та це ж... та це ж... дитина!

Де взяв, кажи, її?
Щоб все я зараз знала!
— Лежала на землі!
— Там, де ловлю, лежала.

— Та це ж потвора, жабеня!
Поглянь на пальці: як у качки...
Та це ж — о, матінко моя! —
З води щось вишкрябалось рачки.

— Та це ж малий водяничок!
Хіба відразу не пізнала?
— Невже піймався на гачок?
— Кажу ж: на березі лежало!

— Іди мені і в воду кинь
Цю погань! Нащо ніс додому?

Ти наче змалився... Схаменись!
Тобі й не соромно старому?

— А я його не віднесу,
Не кину в воду: хлопця шкода!
Чи я шукаю в нім краси,
Та й чи мені потрібна врода?

Мені сподобалось воно,
До серця враз чогось припало —
Здається, знав його давно,
А може, серце віщувало?

— Дурниці! Йди із хати геть,
Щоб я його не чула й духу!
У воду кинь чи в очерет —
Кажу тобі, і ти послухай!

Багато б ще порад-доган
Давала Йванові Килина,
Та взяв тоді дитину Йван
І швидко вийшов із хатини.

III

Не знав Іван, куди іти
І що з дитиною робити:
Або у річку віднести,
Або на березі лишити.

О, ні, того він не зробив!
Дітей не мав, тому, як сина,
Рибалка хлопця полюбив,
Дарма, що він і не людина.

Сходив Іван усе село,
Не обминув, здається, й хати,
Але охочих не було
І на півдня малого взяти.

"Піду,— подумав,— до вдови,
Старенька добра, наче мати.
Вклонюся нижче від трави
І молока вблагаю дати".

Прийшов, почав про се, про те,
Що Бог дощу не посилає...
— А що це, Йване, несете? —
Бабуся з усміхом питає.

Іван показує з плачем
І розповів свою пригоду,
Що він, мов пройнятий ножем,
Несе мале, щоб кинуть в воду...

— Лишіть мені! Хоч я стара,
А ще зумію раду дати.
Бажаю хлопцеві добра,
То й стану наче рідна мати.

Мале помалу підросте
І, як не трапиться напасти,
Робитиме то се, то те,
То біля річки гуси пасти.

Я знаю: витерпить мале,
Почнуть над хлопцем насміхатись,
Ще "каченям" прозвуть... Але
Цього не слід йому боятись.

Бува, сміються і з калік,
А часом виросте з каліки
Такий розумний чоловік,
Що стихнуть всякі кпини й сміхи.

— Отож здається і мені,
Що з нього вийде щось цікаве...
Не дурно хвилі весняні
Хлоп'ятко винесли на трави.

— Авжеж, Іване! Тільки ж
цить,—
Бабуся каже,— бач, скривилось:
Глянь, як на тебе задивилось!

Та ще й до тебе простигло
Свої маленькі рученята —
Воно, здається, прийняло
Тебе за маму або тата.

— Так з Богом! Дякую я вам
За ваше добре серце й душу!
Як Бог поможе, все віддам —
Що б не було, віддати мушу!"

Стара до печі відійшла,
Іван постояв ще хвилину
І з серцем, сповненим тепла,
Пішов, покинувши дитину.

IV

Росте маленьке "Жабеня" —
Так хлопці вже його прозвали!

Іван відвідує щодня,
Обидва справжні друзі стали.

Вже квітень радісний прийшов,
Земля прибралась килимами...
Іван збирається на влов,
Ввесь вечір возиться з вудками.

Ввесь день нав'язує гачки,
Приладдя різне оглядає,
В мішечку з мохом хробачки
Від сонця, спеки в тінь ховає.

Бере з собою й Жабеня
(Само просилося узяти),
Воно слухняне, як ягня,
Не буде вловам заважати.

І рано-вранці, за пітьми
Ідуть вони удвох на річку,
Збивають роси чобітьми,
Толочуть нехотя травичку.

Прийшли, ох, захопило дух!
Один до другого моргають,
Беруть вудки свої до рук
І разом мовчки закидають.

Ось десь почувсь пташиний крик —
То темна ніч уже тікає...
Цей крик збудив співців-музик,
І ранок очі розкриває.

Він спершу глянув на хмарки —
І зайнялись хмарки, палають,
Згоріли в полум'ї зірки,
В блакиті жайворонки грають.

Свій погляд ранок перевів
На луг, туманом сірим вкритий,
І скинув луг рядно й зацвів,
Росою всипаний, облитий.

Ячать десь білі лебеді,
Качки знялися з криком, з шумом,
Рибки виплескують в воді —
Світ будиться із сну-задуми.

Сидять рибалки край ріки,
Ніхто і слова не промовить,
Ось-ось короткий рух руки,
Хтось підсікне і рибку вловить.

І враз хтось буйний очерет
Направо й ліво розгортає,
Пускає бульби наперед
І сам нарешті випливає.

Зелений, в рясці, в куширі,
З волоссям, наче осокою,
З очима, наче ліхтарі,
По самий пояс з бородою —

Поволі вирнув Водяник
І на рибалок пильно глянув.
Іван уже до всього звик,
Та тут і він із ляку зв'янув.

Лише маленьке Жабеня
Спокійно з вудкою сиділо,
Неначе бачило щодня
Водяника, коли вудило.

— Так ти живий, правнучку мій!
А я кісток твоїх шукаю
На дні ріки, в траві густій,
Сомам і ракам дорікаю.

А ти на березі сидиш —
Та ще й з людиною! — і вудиш.
Ану, вставай та в річку — киш,
І так, здається, битий будеш.

Чому раніше не прийшов,
Як тільки ти навчився ходити?
Хіба тебе не звала кров
З ріднею разом в річці жити?

Дивилось мовчки Жабеня
Чи, може, що сказать, не знало,
Украй схвильоване із пня
Вставало враз і знов сідало.

З нещастя визволив Іван,
Він вже отямився доволі
І, гордо випроставши стан,
Спитав поважно і поволі:

— А хто ви будете такий?
І чом до хлопця ви пристали?
Дивіться, пане, щоб боки
У вас, бува, не затріщали!

— Я ж матері його казав,—
Промимрив Водяник похмуро,—
Привісь колиску до купав,
Щоб не зірвали хвилі в бурю.

Віддай! Дитина не твоя!
Вона в селі у вас загине...
— Я не віддам!
Сказав же я,
Та і хлоп'я мене не кине!

До кого хочеш ти іти? —
Спитав Іван у Жабеняти.
Не завагалось простягти
Воно до Йвана рученята.

Розлютувався Водяник,
Аж налилися кров'ю очі...
Щось буркнув він і нагло зник,
Вода по ньому лиш булькоче.

V

Повіяв вітер. Хвилі враз
Об берег річки битись стали.
Нежданo буря піднялась,
І чорні хмари позвисали.

— Додому йдем! — сказав Іван
І наспіх став вудки в'язати.—
Це, певно, мститься дідуган,
Що не хотів тебе віддати.

Усе, здається, узяли?
То поспішаймо — буде злива!
— Неначе все,— сказав малий.
За руку Йвана взяв квапливо.

Аж зирк — ворушиться трава,

І мов її тумани вкрили.
Коли як залящить: ква-ква,
І жаби стежку заступили.

Іван на руки хлопця взяв,
Та жаби так скакати стали,
Що понад голову з-між трав,
Немов м'ячі, перелітали.

— На човен! Їдем на той бік!
Та стільки жаб в човні сиділо
(А човен ще до того й тік),
Що за хвилину вже втопило.

Іван подумав: "Вбрід іти?
Та Водяник пійма за ноги!
В очеретах сидять чорти,
А в них і пазурі і роги...

Вперед на жаб!" — рішає він,
Знімає швидко капелюха
І ним, мов роблячи уклін,
Лупцює жаби та ропухи.

Укрилась трупами трава...
Зробив Іван з них справжню січку.

Злякались жаби: ква-ква-ква!
І геть шубовснули у річку.

"Тепер тікай, тепер біжи!" —
Подумав і побіг щосили,
Та звідкись виповзли вужі
І знов дорогу заступили.

Тут капелюх вже не поміг,
Вужі накинулись на Йвана,
Пообліплялись коло ніг —
Він бачить — справа тут погана.

Рибалка став. Страшна вага
В колоди обернула ноги.
Він ледве встоїть на ногах,
Втекти тепер немає змоги.

Аж бачить — хмиз сухий лежить,
Гілля сухого добрі купи...
Чом він туди не побіжить?
Та ж заважають ноги-ступи.

Він ледве-ледь туди дійшов
І тільки перевів дихання,
Поліз в кишеню і знайшов,
На щастя, сірничок останній.

Виймає, світить сірника —
І хмиз зайнявся, загорівся.
До вогняного язика
Іван ногами притулився.

— Ану, язиче, полижи
Як слід мої колоди-ноги! —
Сказав Іван. Шкварчать вужі,
А інших дим жене з дороги.

Як стало тіло вже вогнем
Пекти Іванові самому,
Іван сказав:— Тепер ідем! —
І рученята стис малому.

Що сталось потім, розповім,
Бо ось тепер стомивсь неначе...
Іван — стрічавсь я вчора з ним,
Та Жабеняти ще не бачив.

## ДРУГА ЧАСТИНА

### І

Під ранок вже Іван не спав,
Усе роздумував: чи стане
Гачків на щук, на коропів
І чи в селі він їх дістане.

"А як же буде з Жабеням?
Щоб знов не трапилось те саме!
Я справлюсь з жабами й тепер,
Але чи впораюсь з вужами?

Чи буде хмиз десь поблизу
Та і в якому буде стані?
А що, як буде мокрий він,
А що, як сил дійти не стане?"

Такі думки вже не дадуть
Коротку ніч як слід доспати,
Та інші радісні летять
З турбот Івана визволяти.

З годину пішки відсіля,
В долині тихій між горбками
Синіє озеро здаля,
Немов посріблене рибками.

Туди вітри не залетять,
Не розгойдають хвиль на ньому,
На варті верб ряди стоять,
Пильнують тишу нерухому.

Нема людських стежок сюди
Ні хлібороба, ні рибалки —
І ждеш, що випливуть з води
Вінками вквітчані русалки.

Сюди у нічку весняну
Летять думки рибалки Йвана —
Недурно він не має сну,
Недарма він не спить до рана.

II

— Вставай, маленьке Жабеня,
Надворі вже сіріти стало! —
Але будити хлопця став Іван,
І Жабеня схопилось, встало.

І ось вони полями йдуть —
Веселий ранок їх вітає,

Бджілки, прокинувшись, гудуть,
На скрипці жайворонок грає.

Овес, пшениця та жита
Заслали поле килимами —
На них ростуть волошки, мак,
Ромен, дзвіночки з сокирками.

Ось і дійшли. Під очерет
Нечутно крадуться, сідають,
Переглядаються без слів
І тихо-тихо закидають.

— Тягни!.. Тягни!.. Та засікай! —
Іван схвильовано шепоче.
— Ще рано! Важко відсікти,
А вдруге взятися не схоче.

— Таж поплавок уже в воді! —
Кричить Іван напівсердито,
Та вже вудилище щось гне
І рве із рук несамовито.

— Це короп! Знаю наперед!
Дивись — далеко не пускати!
Пильнуй, затягне в очерет,
То як тоді його дістати?

І довго ще вони удвох
Завзято коропа "водили":
Мале скакало Жабеня,
Трусився Іван, немов без сили.

Як смачно снідалося їм!
Які були у них розмови!
Це зрозуміє тільки той,
Хто сам ходив на влови.

III

І знов, поснідавши, вони
Вудки закинули й сховались.
Хмарини квітами цвіли
І в озері купались.

В гаях зозулі голосні
Невпинно голосили,
Лунали дятлів молотки,
Дерчав деркач щосили.

Там, де Іван і Жабеня
Сиділи за вудками,
Сорока з довгим язиком
Скакала між гілками..

Обрид Іванові цей крик,
Він грудку взяв і кинув...
Заскрекотав крикливий птах,
Щось буркнув і полинув.

Коли стемніло вже кругом,
Рибалки повертались,
В сітках плотички, окунці,
Линочки викидались.

І тільки короп-дідуган
Спав тихо й нерухомо...

Пройшли луги, лісок і лан
І ось вони вже вдома.

IV

Сорока швидко навпростець
Летіла й скрекотала:
— На мене кидали грудки
За те, що розмовляла.

Я їм аж стільки віддала
Сорочої уваги
І що ж цікавого знайшла?
Ні діла, ні розваги!

Сидять і витягнуть патик
Або якусь травичку
І рідко-рідко окунця
Або якусь плотичку.

Чи це не гаяння часу?
Хіба роботи мало?
Ну, я на кпини їх взяла,
А що із кпин тих стало?

За мить з самим Водяником
Порозмовляти мушу,
Йому всю правду розкажу,
Усю розкрию душу.

Та як я викличу його?
Він все в багні брудному,
А що тут діється кругом,
Однаково старому.

Усе щось робить у воді,
Подумаєш — "порядки":
Щоб рак на берег не поліз,
Щоб пильнував нащадків.

Щоб жаби день і ніч баньки
На хмари витріщали,
Щоб, як дурні, перед дощем
Щосили верещали.

А те, що вкрав хтось Жабеня
І з ним на влови ходить,
Йому однаково, дарма,
Його це не обходить.

Аж бачить, рибка на воді
Пливе, плавцями руха;
— Здорова, рибонько моя,
Куди пливеш, послухай!

Спускайсь на дно! Водяника
Поклич мені негайно,
А як недужий або спить,
То сповісти, звичайно.

Повітря рибка потягла
І зникла в річці швидко —
Аж чути ось Водяника,
Уже і бульку видко.

— Чого збудили ви мене?
Яка ще там морока? —
Бурчить сердито Водяник.
На вухо скік сорока.

Що шепотіла, з нас ніхто
Не чув, хоч пильно слухав...
Старий синів і зеленів,
Потилицю все чухав.

— Сороко, дякую тобі
І дякувати буду,
Сьогодні ти мені з очей
Зняла немов полуду.

Тепер я знаю, що зроблю,
А що — пізніш побачиш.
А ти, Іване,— присягну! —
Чи згинеш, чи заплачеш.

V

Але загляньмо хоч на мить
На річку в час північний:
Над нею ніч, мов храм стоїть,
Таємний і величний.

Свічками безліч зір тремтить,
Лампада-місяць світить,
І дим з кадил землі летить
Під баню з оксамиту.

Не спить, замислилась земля,
Злилася з небом наче,
Але прислухайтесь здаля —
Хтось, наче чайка, плаче.

То вийшла, ніби тінь, з глибин
Водяничкова мати.

Здається їй, що прийде син
Матусю викликати.

Іде по березі вона,
В траві, в кущах шукає,
Як чайка квилить жалібна —
А сина все немає.

Якісь благання-молитви
Складає серед ночі,
Припавши ніжно до трави,
В сльозах вона шепоче:

— Ох, травонько, благаю я:
Скажи мені, миленька,
Чи не лежала тут моя
Дитиночка маленька?

Чи чула ти в пітьмі нічній,
Як хтось маленький плаче,
Чи не топтали килим твій
Чиїсь ніжки дитячі?

Ох, зоре, місяцю ясний,
Вам все із неба видко:
Скажіть, де спить синочок мій;
Чи вернеться він швидко?

Чи він лежить на куширі
У річці чи ставочку,
Чи в темнім лісі, чи в норі —
О, бідний мій синочку!..

Та все мовчало навкруги,
Завмерли трави й лози,
Лише крізь сон на береги
Губили верби сльози.

Вже й сліз нема... Встає вона
І тихо йде у воду,
А ранку пісня весняна
Вітає вже природу.

VI

Маніфест:

Я, Водяник число 107,
Васал царя морського,
Що дідом є моїм,
Що рід веду від нього,

Даю вам цей наказ,
Мої раби й піддані,
Щоб ви в тривожний час
Були мені слухняні.

Готуйтесь у похід,
Відбудьте славні марші —
Вам вклониться нарід
І всі мужі найстарші.

Чого й куди йдемо,
Ніхто не мусить знати,
На те ми й живемо,
Щоб дурнями вмирати.

Усім, усім, усім!

VII

Неначе блискавки,
Летять з наказом щуки...
Щоб військо водяне
Збиралось без принуки.

Наказ — велика річ:
Ледь світ готові лави.
Всі просто рвуться в бій
На полі честі й слави.

Ось вийшов Водяник
І гульк в шаплик з водою,
Насилу він вмістивсь
З своєю бородою.

Як тільки підняли,
Розлігся марш бравурний,
І рушили в похід
Веселі та безжурні.

VIII

А де ж Іван та Жабеня?
Іван справляє бочку,
А з дітьми Жабеня мале
Купається в ставочку.

Глибокий став, і мало хто
Далеко відпливає.

Ковбані там такі страшні,
Що кожний обминає.

Але сьогодні гарно так,
І весело, і мило —
Грицькові, синові вдови,
Хвальнутись закортіло.

Пливе, ковбаню переплив,
Веселий голос чути...
Та щось неначе сталось з ним,
І він почав тонути.

— Рятуй! Рятуйте! — розляглось,
Махнув ще раз рукою,
Немов прощаючись навік,
І зникнув під водою.

Було далеко Жабеня,
Та бачило чи чуло
І, в чім стояло, в чім було,
В тім з берега стрибнуло.

Мовчали хлопці, як німі,
Стояли, як закляті...
Нема ні сина удови,
Не видно й Жабеняти.

— Обидва згинули навік...—
Промовив хтось з журбою,—
Вони втонули, їм дарма —
Що ж буде з удовою?

Аж ось і мати вже біжить,
Від когось там почула...
Ламає руки, в груди б'є
І впала, мов заснула.

В цю мить ізвідкись Жабеня
Поверх води взялося,
Пливе щосили і Грицька
Тримає за волосся.

Уже на березі вони...
Вже й люди позбігались,
Прийшла до пам'яті вдова —
Всі три живі остались.

А Жабеня із рук до рук,
Неначе м'яч, літало.
Не полічити, скільки уст
Його поцілувало!

## ЧАСТИНА ТРЕТЯ

### XIII

Не гріє сонечко,— пече,
Все дужче припікає...
"Води, води! Шаплик тече!" —
Це Водяник гукає.
Та взяти де тії води...
У полі, без криниці
"От так в похід тепер і йди!
Водиченьки, водиці!.."
Побігли врозтіч вояки.
З калюжі хоч набрати...

Ростуть у полі будяки,—
Води ж ніде не знати.
"Та ж гаряче! Вогнем пече!
Ой гину, умираю!..
Казав тобі: шаплик тече..."
Хтось буркнув: "Це я знаю".
І Водяник червоний став,
Замаяв бородою,
"Назад!" — щосили закричав,
Махнувши булавою.
І військо рушило назад.
На крилах полетіло.
І кожний був безмежно рад,
Що так скінчилось діло.

XIV

Сидить в садочку Жабеня,
Замислилось, схилилось...
І дві сльозинки, як роса,
По личку покотилось.
Але мокисне жабеня
Веселу мало вдачу:
Вже чути й пісеньку його
Простесеньку, дитячу:
"Сумно, мені сумно...
Серденько щемить..;
На озера сині
Думонька летить.
Мокне в тих озерах
Матінка моя...
Люба, подивися,
Як сумую я..."
— А де ти, де ти, Жабеня? —
Почувся голос з хати.—

Пора обідати! — Його
Не треба довго ждати...